

Польсько-українські літературознавчі студії

Питання про особливості сприйняття і розуміння літератури одного народу іншим, про взаємозв'язки у їх становленні та розвитку – важлива складова усієї сукупності основоположних підстав будь-якого справді національного літературознавства. У такому разі національний зміст того чи іншого письменства знаходить своє вираження в єдності національних і загальнолюдських цінностей, у його впливах на формування національної художньої та естетичної культури, духовного світу як сусідніх, так і далеких народів загалом. Це ж, у свою чергу, ще тісніше і яскравіше розкриває національну самобутність цього письменства, його місце і значення у світовому духовному поступуванні.

На жаль, сучасне українське літературознавство, літературна освіта у вищій та середній школах ще не приділяють розв'язанню цих проблем достатньої уваги. Праці такого характеру, в тому числі й багатотомна *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті (1987–1991)*, присвячені, здебільшого, спадкоємним, контактним та типологічним взаємозв'язкам, аналізу перекладів, переспівів, особливостям художнього потрактування світових мотивів, сюжетів та образів тим чи іншим автором, у них подано розлогі бібліографічні описи і т. д. Виокремлення ж національне своєрідного у творчості українських письменників, його сприйняття і потрактування представниками інших народів для вітчизняного літературознавства залишається справою майбутнього. Правда, на шляху до цього майбутнього вже зроблено перші кроки. Маємо на увазі, насамперед, такі праці, як *Українська дума і пісня в світі* Г. Нудьги (№ 1 – 1997; № 2 – 1998), *Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу* Д. Наливайка (1988), *«Кобзар» за Гімалаями. Творчість Т. Шевченка в Індії і Шрі-Ланці* В. Фурніки (1989), *Художня література України. Від міфів до реальності* М. Наєнка (2005), *Polacy i Ukraińcy w kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyczna* польського вченого С. Козака (2005), матеріали, організованої і проведеної 2006 р. Кафедрою україністики Варшавського університету Міжнародної конференції «Поляки в очах українців, українці в очах поляків», які склали основу 21–22 тому *Варшавських українознавчих зошитів*, та деякі інші дослідження.

В опублікованому вітальному слові до учасників конференції ректор К. Халасінська-Мацуков дала високу оцінку українознавчим студіям польських учених і визначила їх як вагомий внесок Кафедри україністики та Польського українознавчого товариства у розвиток наукових традицій Вар-

шавського університету по вивченню польсько-українських взаємозв'язків у галузі літератури, мовознавства, історії, соціології, культурознавства, політології та історії мистецтва. Видруковані в *Записках* матеріали ще раз підтверджують таку оцінку. Вони характеризуються винятковою злободенністю постановки та розв'язання порушуваних проблем, новизною змісту сформованих ознак, понять і основоположних підстав запропонованих досліджень, які творять багатогранне теоретичне та історико-порівняльне тло, охоплюючи явища від найдавніших часів, відображених у творах усної народної поезії та давньої літератури, до проблем сьогодення. Взаємопов'язаність, взаємопроектваність змісту опублікованих статей, розвідок та оцінок, вдале редакторське їх упорядкування на цих підставах формує в кінцевому наслідку містку і самобутню сукупність поглядів авторів на особливості духовного та літературного поступування двох народів у конкретно-історичній єдності та суперечностях його ідейних, а ще ширше – світоглядних – основ.

Своїм глибоким теоретичним підґрунтям, оновленням, поглибленням і збагаченням системи літературознавчих ознак і понять особливу увагу привертають, насамперед, статті *Візерунок з-за межі* С. Козака та *«Своє», «чуже», «всеохопне»*. *Польсько-українські паралелі* Е. Касперського. «Своє» і «чуже» в соціально-політичній свідомості поляків та українців, а відтак й у польському та українському романтизмі, вони розглядають на основі діалектичної єдності національного та загальнолюдського, ідеологічного і естетичного, в історичній обумовленості їх змісту, визначають особливості видозмін, основні спрямування у формуванні, становленні та розвитку цього змісту. Так, С. Козак стверджує: в огні польсько-українських війн розуміння «свого» і «чужого» в українській та польській історичній свідомості набрало різко протилежних ознак не лише в психологічному і звичаєвому планах, а й на основі соціального, класового підходу. Поділ на панів і хамів, сприйняття в українській свідомості козака як лицаря, оборонця своєї землі і віри, поляка ж – як підступного ляха, кривавого колонізатора, гвалтівника, кровопивці, хтивого єзуїта і – навпаки, історично обумовлений. Однак таке світосприйняття і світорозуміння побудоване на очевидному бракові взаєморозуміння і взаємоповаги. Звернувши увагу на історико-соціальні та морально-звичаєві джерела названої проблеми, С. Козак знайшов інший, неувичаєний кут зору на її розв'язання, дійшов своєрідного, цілком обґрунтованого висновку. Саме тому, стверджує він, це світосприйняття і світорозуміння не мало майбутнього, саме тому в його глибинах, на його ж протियाгу народжувалася ідея єдності. Її загальнонаціональний, загальнолюдський зміст визначив сутність подальших спостережень та міркувань вченого, сутність основоположних підстав його дослідження загалом.

Зміни у розумінні змісту «свого» і «чужого» С. Козак пов'язує з особливостями становлення романтичної свідомості, виводить їх з останньої. На їх основі дослідник виявляє і чітко окреслює нові ідейні та художньо-естетичні спрямування у польській та українській літературах тої доби, доходить нових, глибоко і усебічно обґрунтованих узагальнень і висновків. У типологічній спорідненості образів лірника і кобзаря у творчості Т. Шевченка і Ю. Словацького він, наприклад, зауважує відхід обох письменників від згаданих вище ідеологічних устійнень, пошуки додатнього, загальнозначимого в історичних, соціальних, психологічних, морально-етичних і т. д. цінностях обох народів. Класове в такому разі поступається місцем національному, загальнозначимому, загальнолюдському, ідеологічне – ідейно-естетичному. Зумовлена національно-визвольними рухами діалектика таких змін засвідчила духовний та ідейний ріст як окремої особистості, так і обох націй загалом, відкрила перед ними нові, широкі можливості подальшого становлення. Виходячи з означених підстав, на основі аналізу історико-соціальних джерел та чинників такого поступування, художньо-естетичних особливостей становлення романтизму в українській і польській літературах та культурах, життя, творчості та громадсько-політичної діяльності Т. Кремповецького, М. Чайковського, Ф. Духінського, З. Мілковського, П. Гулака-Артемівського, Т. Шевченка, представників «Руської трійці», членів Кирило-Мефодіївського братства, С. Козак становить і розв'язує цілу низку нових проблем. Він, зокрема, показує, як розкріпачений від ідеологічних запрограмованостей, закостенілих уявлень духовний світ та національний світогляд обох народів зумовлюють потребу єдності, взаєморозуміння. Тим паче, така потреба гостро постала в умовах царської Росії, коли польський і український народи зазнали нещадного національного гніту, відчули потребу спільної боротьби за визволення з-під цього гніту.

Касперський іде далі й говорить, що спрямованість становлення української і польської культур до увиразнення «свого», «чужого» і «загальнозначимого» зближувало зміст цих ознак, уподібнювало їх призначення. Джерела таких змін він знову ж таки знаходить не в класових суперечностях, а у протидії цілковитому винародовленню в ході насильницького уподібнення і повного злиття з ворожими сусідами. Тому, на думку дослідника, загальнозначимі вартості Т. Шевченка й А. Міцкевича виводили з кола пізнання рідного, в ньому бачили загальнолюдське, варте для засвоєння іншими. Усеохопність такого типу протистоїть чужоземному, «своє», тобто мова, національні звичаї, культура, історія, підноситься до рівня самодостатнього, воно стає причиною полеміки, а то й переростає в рішучий спротив. Так відбувається переоцінка цінностей, повернення до своїх первнів. Як переконливий приклад такого спротиву, переоцінки цінностей та повернення до своїх первнів Е. Касперський наводить статтю

І. Франка про А. Міцкевича *Поет зради* та полеміку навколо неї і дослідження З. Доленги-Ходаковського *Слов'яничина перед християнством*. В останній праці її автор, наприклад, стверджував, що язичництво поступилося християнству не через брак духовних і моральних достоїнств, а в наслідку насильницького насаджування нової релігії. Відтак «своє» як виняткове у З. Доленги-Ходаковського переходить у «своє» як спосіб оскарження, спосіб спротиву будь-яким проявам насильства і несправедливості. Сприйняття і розуміння доісторичної, патріархальної сільської громади як виняткового, особливого взірця досконалості у Т. Шевченка, зазначає Е. Касперський, викликало необхідність критичного ставлення до навколишньої дійсності, пошуку нового, супротивного цій дійсності, вищого і справедливішого у порівнянні з нею. Таким чином, продовжує він свою думку, З. Доленга-Ходаковський торував свій шлях до містично-пророчого вільнодумства і конструктивізму Міцкевича, Словацького чи Цешковського, будував опозицію «жива віра» і «задушливий заклад костельний», яка знайшла своє відображення в пізнішій їх творчості. Звідси виводить автор пророчі ідеї слов'янського порятунку, з якими виступили у свій час М. Костомаров і Т. Шевченко.

Отже, в умовах, коли нещадна насильницька християнізація знищила первні національного буття слов'янських народів, коли рідне було погоржене, а до нього ставилися зверхньо, як до чогось нижчого, З. Доленга-Ходаковський, наголошує Е. Касперський, висловив «ту прозірливу ідею, яка стала одним з ключових моментів польського і українського романтизму» (с. 27). Суть її полягає в тому, що «своє» сприймалося і розумілося не як романтичне замилювання, а як спосіб природного буття нації, форма її ідеологічного, духовного і політичного розкріпачення. Відтак, дане буття мало революційне значення, адже викликало рішучий спротив будь-яким спробам національного винародовлення, необхідність боротьби за самоздійснення нації на своїх природних началах, що й визначило національну сутність творчості представників польського та українського романтизму, подальшого поступування художнього письменства обох народів.

Зрештою, матеріали збірника докладно висвітлюють й передісторію таких спрямувань, стверджуючи, що вони були підготовлені особливостями становлення національно-визвольних рухів, сформованої ними суспільно-політичної та літературно-естетичної думки, усім ходом ідейного, художнього та культурного розвитку суспільства. Скажімо, Я. Конєва у статті *Образ поляка та українця у пісенному фольклорі* пише:

Бінарна опозиція «свій» – «чужий» є фундаментальним організуючим чинником етнічної свідомості людини і проявляється переважно в конфліктних ситуаціях (отже, парадоксальним чином конфлікти сприяють етнічній консолідації людей). На основі цієї ж опозиції вибудовується етнічний інтраобраз (уявлення про себе) і етнічний екстраобраз (уявлення про інших або інших про нас)» (с. 240).

В українській та польській народній пісенності, говорить авторка, «свій – це кривий, той, хто переживає рідне, святе, узвичаєне, хто відчуває те саме відчуття приналежності до тієї ж самої „святої землі“, рідної території; хто дотримується тих самих звичаїв та ритуалів і говорить „нашою” мовою» (с. 240). Зміст же поняття «чужий» пов'язаний з прямо протилежним, «чужий» – то джерело небезпеки, загрози безладдя та руйнації. Але в ході історичного розвитку поляки та українці нерідко ставали проти спільного ворога – турків, татар і росіян, що у свою чергу зумовлювало й зміни у змісті цих понять. У народнопісенній творчості вони знаходять своє вираження в загальному спрямуванні до взаєморозуміння і взаємопримирення, що значною мірою пом'якшує гостроту протилежностей «своє» – «чуже», надає гумористичного характеру їх взаємоприйняттю і взаєморозумінню як способам вияву поблажливості. У статтях Р. Радишевського, Л. Стефанівської, К. Якубовської-Кравчик, А. Фабяновського, В. Матвійшина про життя, творчість та громадську діяльність Яна Гербурта, Лазаря Барановича, Іполита Терлецького, Міхала Чайковського, Павлина Свенціцького такі твердження і висновки знаходять не лише поглиблення та конкретизацію, а й розгортаються в цілісну картину становлення польсько-українських та українсько-польських літературних, духовних та суспільно-політичних взаємин упродовж XVI – першої половини XIX ст. ст.

Характерними особливостями такого становлення автори названих публікацій вважають 1) появу яскравих творчих особистостей, які проводили велику роботу по усвідомленню неабиякого значення історичних, соціальних, політичних, духовних цінностей однієї нації для іншої, 2) спадкоємність цих цінностей, 3) розуміння самотності національної історії, культури та літератури як джерела внутрішнього саморозвитку, самоздійснення нації з одного боку і основи взаємного поступу двох народів з другого. Так, Р. Радишевський наводить непоодинокі приклади того, як українське козацтво, його побут, історія ставали основою світогляду Яна Гербурта, як він ще у XVI ст. у своїх «думках» про український народ виявляв не лише замилювання звичаями козацького лицарства, а й утверджував у польській суспільно-політичній думці, польському суспільстві погляди на Україну як джерело народовладдя й самої Речі Посполитої. На відміну від політичного ладу та суспільного устрою Запорізької Січі, польський лад Ян Гербурт характеризував як панський, зауважував у ньому загрозові монархічні та самодержавні спрямування. Прикметне й те, що в оцінці світоглядних переконань, громадської діяльності Яна Гербурта Р. Радишевський виходить із загальноєвропейського історичного досвіду, завдяки чому й зміст його суспільно-політичних думок розкривається у статті глибоко, усебічно, обґрунтовано, а в поглядах цього поляка на українську національну історію автор знаходить ідеї, які мають не лише

загальноукраїнське чи то загальнопольське, а й загальнолюдське значення. Дослідник, наприклад, наголошує на тому, що маючи українське козацтво одним із джерел свого світогляду, Ян Гербурт пропагував і відстоював народовладні підстави творення суспільства, виступав на захист прав поневолених народів Південної Америки та України. Українців він сприймав і розумів як сильний і шляхетний народ, в Запорізькому ж війську вбачав могутню силу, яка рятувала від турків, татар і Москви не лише Україну та Польщу, а й всю Європу. До того ж, Р. Радишевський підкреслює, що в Польщі такими настроями і переконаннями переймався не лише Ян Гербурт. Як свідчення цього він наводить *Діалоги оборони України* В. Кіцького (1615), з яких козацька Україна постає як школа лицарства. Зрозуміло, що такі ідеї польських вчених, письменників, культурних та громадських діячів робили «чуже», тобто українське, «своїм», тобто польським. Це, безумовно, зближувало наші народи, відкривало Україну світові як країну, в якій панує народовладдя, що стало основою її культурної, військової та політичної могутності, привертало до неї увагу європейських народів, утверджувало її загальне визнання в Європі.

Нових штрихів до таких уявлень додають статті А. Фабяновського *Україна – серце Європи. Політична концепція Міхала Чайковського*, К. Якубовської-Кравчик *Візія Польщі і її призначення в промовах Іполита Терлецького*, В. Матвіїшина *Інтерпретаторська діяльність Павлина Свенціцького в контексті українсько-польських міжлітературних взаємин: мультикультуральний аспект*. У них досить виразно простежується спадкоємність пошуків взаєморозуміння польського та українського народів, їх обмін духовними, ідейними та суспільно-політичними цінностями. Як найсуттєвішу прикмету України в духовному світі М. Чайковського А. Фабяновський визначає ідеалізацію, пояснюючи це тим, що природою такого її сприйняття і розуміння є культ Козаччини, тогочасні звичаї Поділля і Волині, згідно яких серед шляхти «до доброго тону належало співання українських пісень, доброзичливі зустрічі та гостини при дворах мандрівних дідів-лірників, спогади про подвиги хоробрих отаманів» (с. 167). Зрозуміло, що за таких обставин повсякденного життя у різних прошарках польського і українського суспільства визрівала і утверджувалась ідея порозуміння, єдності на основі взаємовизнання самотності національної історії, культури, духовності. Саме тому Іполит Терлецький відстоював право українців на самовизначення, їх окремішність, твердо тримався переконання, що Польща і Україна «повинні бути як два пні одного дерева» (с. 184), що внизу зрослися і живляться одним корінням, вгору розвиваються буйним гіллям і пишним цвітом. Свенціцький же давав подальше життя цим ідеям за нових обставин.

Свій вагомий внесок у розвиток польської літератури та культури внесли й українські вчені, письменники, релігійні діячі. На прикладі поль-

ськомовної творчості Лазаря Барановича Л. Стефанівська розкриває одну із сторінок таких взаємозв'язків. Вона, зокрема, наголошує на світоглядних відмінностях православ'я і католицизму, що зумовило привнесену Лазарем Барановичем у польську літературу новизну і свіжість художніх образів та мотивів, розширило рамки художньо-образного освоєння світу. Яскраво це виражається у поглядах на людину.

Людина в його поезії, – пише дослідниця, – ніколи не є самотня, безпомічна у боротьбі з силами зла – цього не допускав тип релігійного рефлектування, притаманний православію, бо у східній християнській традиції ніколи не відчувалася космічних розмірів дистанція поміж людиною та Богом, як це було у римському католицизмі цього часу» (с. 287).

Цими ж відмінностями зумовлене потрактування образів вогню, холоду і т. д., особливості релігійної візії світу у творчості Лазаря Барановича та польських поетів, що й визначило його місце в польській літературі.

Розвідка М. Наєнка *Польські мотиви в українському реалізмі (Іван Нечуй-Левицький: «Причепа» та «Гетьман Іван Виговський»)* – вдала спроба формування нових основоположних підстав сучасного українського літературознавства, розвитку ідей попередніх авторів, виходячи з національної природи української літератури. Сутність таких основоположних підстав полягає в тому, що діалектику становлення «свого» і «чужого» у названих творах І. Нечуя-Левицького автор розглядає крізь призму співвідношення минулого і сучасного у творенні характерів героїв і доходить дещо несподіваних для не такого вже й далекого минулого українського літературознавства висновків. Він стверджує: письменникові було практично неможливо відтворити предметність сто- чи трьохсотлітньої давності, тому І. Нечуй-Левицький, хоча й мав свою особливу, відмінну від загальноприйнятої думку відносно романтизму, все ж таки в зображенні українсько-польських взаємин не зміг уникнути романтичних барв, зокрема романтичної контрастності, пригодицтва, поєднавши їх з реалістичною основою зображення руйнівного впливу колонізаторства на людину. Досліджуючи романтичні й реалістичні струмені в їх природному поєднанні, М. Наєнко говорить про високий рівень психологічного аналізу характерів героїв та явищ дійсності, освітлення «свого» крізь призму «чужого» і навпаки, особливості філософічності художнього мислення письменника. Разом з тим він зазначає, що підстави зображення дійсності, закладені І. Нечуєм-Левицьким, знайшли свій подальший розвиток у романах *Конотоп* В. Кожелянка, *Гетьманська булава* О. Лупія, *На брата – брат* Ю. Мушкетика. Завдяки такому проникненню в сутність художньо-естетичного мислення письменника в оцінці та зображенні польсько-українських взаємин дослідник переводить вітчизняне літературознавство з площини пошуку ідеалізації «своїх» та виявів націоналістичного ставлення до «чужих» (М. Драгоманов) у площину неупереджених, усебічно обґрунтованих оцінок, отже

і якісно нового, відповідного нашому часові та самій історичній дійсності, прочитання згаданих творів української класики та літератури сьогодні.

В цьому плані зі статтею М. Наєнка перегукуються розвідки: В. Соболю *«Шістдесятники» в польській громадській думці*, Л. Ромашенко *Роман «Мазепа» Т. Булгаріна як один з перших зразків російського історичного роману*, *Українські змовники та месіаністи*, А. Новацького *«Фастівська людина» у потрактуванні Миколи Хвильового*, А. Матусяк *Нурт діонісійський у спадщині «Молодої музи»*, І. Бетко *Уваги до сприйняття української прози нової хвилі в Польщі*, М. Пахоцького *Проблеми сучасної україністичної романістики (на прикладі вибраних творів Ірени Карпи, Світлани Поваляєвої та Лариси Денисенко)*, інші публікації. Присвячені різним проблемам історії українсько-польських літературних взаємозв'язків, все ж таки у своїй сукупності вони розширюють і поглиблюють наші уявлення про зміст, характер та основні спрямування у становленні цих взаємозв'язків. Так, скажімо, А. Матусяк зауважує природне поєднання стилю сецесії з романтичним піднесенням у портретних замальовках та зображенні внутрішнього світу героїв М. Яцківа. Воно, це поєднання, ніде не переходить у вульгарщину, порнографію і позначене вишуканим психологізмом, піднесеністю у сприйнятті людини й світу. На жаль, у творчості цілого ряду представників «нової хвилі» в українській літературі спостерігається нічим не виправданий відхід від звичаїв національної духовності, космополітизм, які розцінюються як вивільнення з-під тягара соцреалізму, як вияв необмеженої ідеї свободи і волі, отже й виклик радянському минулому. Однак таке вивільнення, як засвідчують твори С. Жадана, І. Карпи, С. Поваляєвої, Л. Денисенко та інших авторів, стали не чим іншим, як самовиставлянням, самонав'язуванням, вивільненням від самого себе. Справді-бо, в українській літературі того ж таки горезвісного радянського періоду працювали Ліна Костенко, Григорій Тютюнник, Роман Іванчук, Богдан Мельничук, Василь Стус, Василь Голобородько і т. д., які творили справді національну літературу, таку далеку від приписів соцреалізму. І саме ця національна природа їх творчості не дала загинути українському слову, українському письменству в задушливій обстановці повсюдного комуністичного владарювання, принесла нашій літературі світове визнання.

Шкода, що вся сукупність основоположних підстав дослідження І. Бетко не дозволила їй зіставити творчість Ю. Андруховича з *Енеїдою* І. Котляревського, *Конотопською відьмою* Г. Квітки-Основ'яненка, співомовками С. Руданського, сатирою В. Самійленка, доробком бодай названих вище сучасних українських письменників, виконати її аналіз у найтіснішому взаємозв'язку з рухом національної художньо-естетичної свідомості, уникнувши особистого емоційного захоплення в оцінці того чи того яви-

ща у прозі Ю. Андруховича та його однодумців. Коли б вона подолати такий вузький підхід, то побачила б, що оте «вивільнення від самого себе» очевидне навіть у талановито задуманих, гостропроблемних повістях та романах. Прив'язаність до факту, до чужоземної сьогочасної дійсності, скажімо в *Московіаді* того ж таки Ю. Андруховича, значною мірою зумовила погляд на цю дійсність крізь призму «чужого», а не «свого». Таким чином, «чуже» постало в його самоосвітленні, оцінка ж самої дійсності втратила український національний колорит. Зображення картин повсякденного буття пріснопрестольної набрало в такому разі натуралістичного, описового відтінку, поступаючись художнім узагальненням. Нецензурщина, гнилизна духовних основ такого буття спливали на поверхню у своєму чистому вигляді, без художньої обробки, від чого художньо-естетична вартість, наголосимо ще раз, талановито задуманого твору багато в чому стала спрощеною, підпорядкувавшись законам «чужої» естетики, втратила в своєму ідейному змісті. Спроба ж відійти від національного літературного звичаю і дати щось зовсім нове, довершене в ідейному та художньо-естетичному відношенні – не вдалася. Такого ж самого провалу, як побачимо далі, зазнали потуги інших письменників цього напрямку в нашій сучасній літературі. Отже, настав час добре подумати: кому потрібна така творчість? куди ведуть і до чого довели такі «пошуки»?

І. Бетко мабуть надто односторонньо підходить до оцінки сприйняття таких творів у польському читацькому середовищі та літературній критиці. Відтак картина цього сприйняття спрощується. Дослідниця наголошує, наприклад, на виданнях і перевиданнях у Польщі книжок Ю. Іздрика, Т. Прохаська, С. Жадана, Л. Дерешча та інших молодих поетів і прозаїків як свідченні популярності української літератури в сусідній країні. Зате вона забуває, що в Польщі, так само, як і в Україні, є інший читач, інші оцінки, інші смаки, потреби і спрямування. Візьмемо хоча б огляд молоді української прози, виконаний у статті М. Пахоцького. З'ясувавши своєрідність пошуків І. Карпи, С. Поваляєвої, Л. Денисенко, таких подібних у своїй суті до попередньо названих авторів, критик підсумовує:

Світ на рівні молодих українських авторів відштовхує. Зникають об'єктивна краса й доброта. На рівні структури новий літературний дискурс переповнений матюками й ненормативною лексикою, яку попереднім поколінням письменників вживати не спало б навіть на думку. Форма романів *порвана*, пошарпана, багата на незавершені речення. Можна сперечатися, чи романи Ірени Карпи, Світлани Поваляєвої, Лариси Денисенко виявляються якісною прозою, але з іншого боку, доречно сказати, що молоді українські авторки, безперечно, намагаються віддзеркалювати навколишню дійсність» (с. 327).

Ось що значить самовиставляння і самонав'язування! Ось що значить нехтування національними духовними цінностями!

Добре, що в оцінюваному тут томі *Варшавських українознавчих зошитів* опубліковано й інші статті про інших українських письменників, які представляють справді національне українське письменство і формують у польському суспільстві зовсім інший образ України, України високих духовних цінностей, України самобутньої в інтелектуальному, культурному, суспільно-політичному та історичному житті. Василь Назарук у статті про переклади Г. Кочуром поезії польських романтиків українською мовою відзначає глибоке знання і тонке розуміння перекладачем польської мови, історії, літератури та культури завдяки чому він точно, усебічно, виразно зумів передати тожсамість світосприйняття, світорозуміння і світовираження братнього народу, польський національний характер. Більше того, наголошує дослідник, поезію польських романтиків Г. Кочур розцінював як спосіб невпинного росту національної свідомості, національного самовизначення двох народів, вбачаючи в цьому її виняткове значення для сучасних і майбутніх поколінь поляків та українців.

З другого ж боку таке само призначення мала громадсько-політична та громадсько-публіцистична діяльність українських «шістдесятників». На численних прикладах (публікації в часописі „Obóz”, збірник художніх творів та документів *Україна 1956–1968*, антологія *Розстріляне відродження* Ю. Лавріненка, інші виступи, публікації Ф. Неуважного, С. Козака, Б. Бакули і т. д. в Польщі), В. Соболю показала вплив їх творчості на польське суспільство, який виявлявся в здатності протистояти задушливій атмосфері повсюдних репресій, шовінізму та зросійщення усіх сфер національного життя в Україні. Увагу польської громадськості привертала здатність наших співвітчизників заплатити за вірність українській ідеї звільненням з роботи, засланням, таборами, смертю. Характерно, що така громадянська і життєва позиція В. Чорновола, І. Світличного, М. Руденка, О. Тихого, М. Мариновича, Л. Лук'яненка, Ліни Костенко, В. Стуса, О. Апанович, В. Скрипки та інших «шістдесятників» сприймалася у Польщі як вияв української національної тожсамості, що також визначило особливості формування основоположних підстав досліджень не лише їх творчості, а й дало відчутний поштовх до оновлення цих підстав українського національного літературознавства загалом. Подані у *Зошитах* публікації на історичні, суспільно-політичні, культурологічні та мовознавчі теми, ювілейні статті про М. Вальо, Б. Осадчука, О. Лапського, В. Назарука, рецензії, інформації також розвивають, примножують і конкретизують такі ідеї, твердження і висновки.

Літературознавчі студії 21–22 тому *Варшавських українознавчих зошитів* створюють вдячний ґрунт і відкривають широкі перспективи формування нових основоположних підстав сучасної науки про літературу, отже і вивчення історії польсько-українських та українсько-польських літературних взаємозв'язків. Однією з найприкметніших ознак цих підстав

є переосмислення духовних та літературно-естетичних цінностей, діалектики літературного поступування у світлі ідей, сформованих конкретно-історичною добою, їх взаємозв'язках, взаємообумовленостях та закономірностях, звільнення від надуманих, заідеологізованих концепцій минулого. Історія українсько-польських та польсько-українських взаємозв'язків постає в такому разі не як відображення класових і соціальних суперечностей, а як діалектична єдність національно своєрідного і загальнолюдського, що яскраво, ґрунтовно і усебічно розкрито в працях польських та українських учених на прикладі становлення змісту таких ознак, як «своє» і «чуже» вільного від класових ідеологічних нашарувань, як ознак у першу чергу ідейно-естетичного плану.

Разом з тим, автори публікацій показали, що «своє» і «чуже» стимулювало ріст національної самосвідомості поляків і українців у напрямку до поетизації дійсності, до пошуку взаємозближуючих чинників на підставах самотності національних цінностей. Зрештою, на сучасному етапі становлення польсько-українських та українсько-польських літературних взаємозв'язків «чуже» (у даному разі українське) нерідко переростає у «своє» (сприйняття польським читачем та літературною критикою творчості українських письменників) уже як оцінка, як факт нової літературної дійсності. Так само, але у зворотньому порядку, названі ознаки характеризують і польську літературу в українських перекладах. Важливість досліджень польських та українських учених визначається також впливом на формування нової літературно-естетичної та суспільно-політичної свідомості нашого сучасника, першоджерелом якої є національні духовні та історичні цінності. Це ж, у свою чергу, відкриває широкі можливості подальших історичних літературознавчих та культурологічних студій на таких засадах.